

Tradicionális jogok

Szerző: MEZEI Péter

Affiliáció: habilitált egyetemi docens, SZTE ÁJTK

Rovat: Jogösszehasonlítás

Rovatszerkesztő: FEKETE Balázs

Lezárás dátuma: 2019.05.03

Idézési javaslat: MEZEI Péter: „Tradicionális jogok” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Jogösszehasonlítás rovat, rovatszerkesztő: FEKETE Balázs) <http://ijoten.hu/szocikk/traditionalis-jogok> (2019). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

A máig fennmaradt törzsi társadalmakat napjainkban is jellemző tradicionális vagy természeti jogok jelentősége a modern összehasonlító jog számára a jog történeti és társadalmi fejlődésének megértésében segíthet. Az egyes törzsek szokásai közötti hasonlóság alapvetően nem a népcsoportok földrajzi közelségén vagy közös történeti fejlődésén alapul, hanem azon a közös sajátosságon, hogy a törzsek államszervezet híján a releváns élethelyzetekre általában véve hasonló megoldásokat kerestek. A tradicionális vagy természeti jogok továbbélése napjainkban azonban komoly veszélyben van, a globalizáció és az emberi társadalom magas fokú fejlettsége anakronisztikussá tesz minden olyan megoldást, amely a szervezett államrendszeren kívül sok esetben szubjektív tényezők mentén kínál megoldást a jogi problémákra. A tradicionális vagy természeti jogok tanulmányozása ennek ellenére nem indokolatlan, és az antropológiai kutatások mellett a jogösszehasonlítás területén is érdemes figyelmet szentelni e jogoknak.

Tartalomjegyzék

1. **A jogrendszercsoport földrajzi elhelyezkedése**
2. **A jogcsoport mint egész története**
3. **A vizsgált jogrendszerek jellegadó kritériumai**
4. **A jogrendszercsoporton belüli jelentősebb eltérések**
5. **A jogrendszercsoport hatása más jogrendszercsoportokra**
6. **JEGYZETEK**

1. A jogrendszercsoport földrajzi elhelyezkedése

[1] A tradicionális vagy természeti jogok a törzsi társadalmakra jellemzők. Kizárólag olyan helyeken alakultak ki és maradtak fenn ilyen jogok, ahol nem létezett központi hatalom.^[1] Az államszervezet kialakulása ugyanis feltételezi a valamilyen szinten megszerveződött és általában írott jogrendszer kidolgozását, amelynek feladata hagyományosan az adott állami berendezkedés fennmaradásának a biztosítása. A törzsi társadalmakra ilyen központi, állami hatalom kevésbé volt jellemző. A törzsek élén is álltak vezetők, és e társadalmakban is léteztek jogi tartalmú szabályok, ugyanakkor a közösség szerveződését és vezetését nem az „állam” elvont gondolata határozta meg, hanem a vérségi

kötélékek.

[2] Ennek is köszönhetően a tradicionális jogok elterjedése és tartós fennmaradása a világban az iparosodástól elzárt, lassabban fejlődő térségekre koncentrált. Így különösen – néhány kivételtől eltekintve, például Egyiptom és Etiópia – az afrikai kontinens és Ausztrália egésze, valamint Ázsia, Csendes-Óceánia és Dél-Amerika egyes, meghatározott területei (utóbbinál elsősorban az Amazonas vidéke) sorolhatók ide. A világ más részein az államszervezet már az ókor/középkor során kialakult, vele együtt megjelentek a több-kevesebb kidolgozottságot mutató jogrendszerek is.

2. A jogcsoport mint egész története

[3] A tradicionális vagy természeti jogok vonatkozásában – épp az egyes törzsi társadalmak egymástól számított jelentős földrajzi és történelmi távolságaira tekintettel – nehéz volna „egész történetről” beszélni. A tradicionális jogok kialakulását nem határozta meg semmilyen közös eredő, ha csak nem a törzsközösségek kialakulásából és az érintetlen természetben való fennmaradás emberi (állati) ösztönéből fakadó szükségességek. Az élelemért, a területekért, a vízért, a vadállatok és más törzsek ellen folytatott különböző „harcok” mindenhol irányadónak bizonyultak, ám az ezen kihívásokra adott válaszokat nem befolyásolta semmilyen univerzális érdek, különösen nem egy jogcsoport kialakítása. Ennyiben tehát világosan látni kell, hogy a tradicionális jogok nem képeznek jogcsoportot, csupán közös jellegzetességeket, hasonlóságokat felvonultató szisztémák halmazaként értékelhetők.

[4] A tradicionális jogok fokozatos eltűnésének, de legalábbis háttérbe szorulásának azonban világos, globálisan nézve is jól kivehető kontúrjai vannak. Nevéből is adódóan a tradicionális vagy természeti jogok csak ott és csak annyiban maradhattak fent, ahol és amennyiben az államszervezet nem jött létre, a ->szokásjog uralta a mindennapokat, a természet törvényeit nem ismerték ki, következésképp az iparosodás sem indult be. H. Szilágyi István meglátása szerint

nem véletlen, tehát, hogy a primitív társadalmak pusztulását a legkritikább esetben okozták természeti tényezők, és sokkal nagyobb szerepet játszott ebben a tradicionális, majd pedig a modern társadalmak kialakulása, melyek expanzivitását éppen a természet egyre intenzívebb átalakítása alapozza meg.^[2]

[5] Végső soron a tradicionális jogok fennmaradása vagy háttérbe szorulása térségenként eltérő időben, módon és mértékben ment végbe.

[6] E jogok fennmaradása ellen hatott, ha egy területen külső hatalmak (hódítók) jelentek meg, akik nem kizárólag kulturálisan (például a valláson keresztül), gazdaságilag, hanem a jog vonatkozásában is beavatkoztak a helyiek életébe. Különösen az európai kereskedők/nagyhatalmak hivatkoztak előszeretettel arra, hogy a „barbár” vagy „civilizálatlan” törzsek joga is fejletlen.

[7] Pedig, ahogy azt Lauren Benton az afrikai jogi hagyományokat illetően kiválóan igazolta, e nézet alapjaiban véve helytelen volt.^[3] Az afrikai kontinens északi régiójában hosszú múltra tekint vissza a jogfejlődés és az államszerveződés (különösen Egyiptomban),^[4] a kontinens többségén a kereszténység megjelenéséig, az iszlám térhódításáig, de legkésőbb a gyarmatosításig a törzsi szokásjogok uralkodtak és stabil kereteket adtak a közösségek működésének (->kereszténység és jog, ->iszlám jog). Így például az esküvel hitelesített szóbeli szerződések kikényszerítése semmivel sem elmaradottabb jogi megoldás az írásbeliségnél, amennyiben ennek az igényérvényesítési módnak a keretei és a hagyományai adottak, és azokat senki nem kérdőjelezi meg. E szerződéses és igényérvényesítési gyakorlat a nyugati/iszlám behatások megjelenése előtt is stabil kereteket adott a kereskedelemhez.^[5]

[8] A külső behatások alapjaiban változtatták meg a jogról alkotott felfogást. Az iszlám világi helyett vallási jogként érvényesült, így a Korán és más iszlám jogforrások sok esetben erkölcsi töltetű előírásai jogi elismerést nyertek és alkalmazásra kerültek Afrika-szerte. A kánonjog – önmagában –

ezzel szemben viszonylag csekély befolyásra tett szert a kontinensen (->kánonjogtudomány). Az európai nagyhatalmak sokkal inkább a gyarmatosítás révén gyakoroltak közvetlen hatást a tradicionális vagy természeti jogok sorsára. Lauren Benton jelezte, hogy a gyarmatosítók jogának az alkalmazása egyfelől a gyarmatbirodalmon belüli eltérő társadalmi/földrajzi egységek összekapcsolását, másrészt a politikai és kulturális értelemben is jelentősen különböző gyarmatosító és gyarmatosított közösségek közötti kapcsolódási pontok megtalálását szolgálta.^[6] Mindkét cél végső soron azonban a gyarmatosítók jogának az előtérbe, a gyarmatosított társadalmak jogának pedig a háttérbe tolását eredményezte.

[9] Igaz ez annak ellenre is, hogy a kontinentális európai országok és Nagy-Britannia gyarmatpolitikája alapvető eltéréseket mutatott. Az alapvetően az indiai kormányzás gyakorlatának tapasztalataiból kifejlesztett^[7] *indirect rule* (közvetett igazgatási politika) alapján a britek kezdetben lehetővé tették, hogy az őslakosok részt vegyenek a kormányzásban és az igazgatásban. Mivel azonban a hivatalnokokat (különösen a közösség vezetőjét, a rendőröket, a bírósági alkalmazottakat) a britek nevezték ki, teljes függetlenségről nem beszélhetünk. Sőt, a XX. század első felére az őslakosok helyzete jelentősen romlott, és számos területen kiszorultak a közigazgatásból.^[8]

[10] A britek a közvetett igazgatás politikájából adódóan csak kivételesen, de akkor sem szigorúan és kizárólagosan írták elő a ->*common law* alkalmazását. Azért nem szigorúan, mert az érintett gyarmat igazságszolgáltatását meghatározó *Order in Council* alapján az angol jog csak abban az esetben volt figyelembe vehető, amennyiben ezt az adott terület és a lakosság igényei szükségessé tették. És azért nem kizárólagosan, mert maguk a britek kötötték ki, hogy az őslakosok közötti jogvitákat mindaddig a saját szokásjoguk alapján kell eldönteni, amíg ez morális és igazságossági szempontból összhangban áll az *Order in Council* tartalmával. E tételeket együttesen az „összeegyeztethetlenségi klauzula” (*repugnancy clause*) kifejezéssel illették.^[9]

[11] Az angol bíróságok általában tartalmi („anyagi jogi”) okokra hivatkozva írták felül a törzsi bíróságok döntéseit, így különösen a földhasználattal, az öngyilkossággal, a boszorkánysággal, a rabszolgasággal és a családi viszonyokkal kapcsolatban. Alapvető eltérésnek bizonyult például, hogy a törzsi jog a *common law*-val ellentétben semmilyen elévülési határidőt nem szabott a fennálló földhasználat megtámadására. Néha előfordult azonban, hogy eljárási szabálytalanságok miatt találtak a törzsi ítéleteket morálisan igazolhatatlannak. Így például a tisztességes eljárás megsértésének tekintették a britek, ha – a törzsi hagyományokhoz ragaszkodva – a „bírák” személye az eljárás során megváltozott. Végső soron a brit gyarmatpolitikának fogalmi eleme volt a jogi (és különösen eljárásjogi) pluralizmus (->*jogi pluralizmus*), amelynek keretében a gyarmattartó hatalom mindent megtett az őshonos eljárások és jogi fórumok fenntartása érdekében.

[12] A franciák, a spanyolok, a portugálok, a belgák, az olaszok, a hollandok és a németek eredendően a bennszülött népek asszimilálására törekedtek. (Az angol gyarmatpolitikára használt kifejezés párjaként ezért az asszimilációs gyarmatpolitikát gyakran szokás a *direct rule* megnevezéssel is ellátni.) Mindezt a kontinentális európai hatalmak oly módon tették, hogy elismerték az emberek egyenjogúságát, azonban ezzel párhuzamosan az európai civilizációk felsőbbrendűségét hirdették, amelynek részeként kizárták a jogszokások érvényesülését.

[13] Lauren Benton jelezte, hogy végső soron a kontinentális európai hatalmak gyarmatpolitikája sem különbözött oly számottevően az angolokétól. A Benton által alaposabban áttekintett nyugat-afrikai francia gyarmati területek XIX–XX. századforduló körüli tapasztalatai azt mutatták, hogy a francia gyarmattartók előszeretettel tettek kísérletet egyes, akár nemesi vagy épp királyi ranggal rendelkező őslakosok francia joghatóság alól történő kivonására.^[10] Ez olyan szélsőséges esetekben is előfordult, mint például a szudáni Sansading királya, Faama Mademba Sy esetében. Az előszeretettel „fekete franciának” (*françois noir*) nevezett uralkodó az egyébként Sansadingban addig ismeretlen címét a franciáknak köszönhette, akiktől fizetést és állampolgárságot is kapott. A nyugat-afrikai francia kormányzó azonban mindezek ellenére is gond nélkül megállapította, hogy a népével kegyetlenül bánó Mademba ügyében a francia bíróságok nem járhatnak el, s a döntés jogát az őshonosok

fórumaira bízta.^[11] Ez a példa is igazolni látszik azt, hogy az angol vagy a francia gyarmattartók végcélja (állami hegemónia megteremtése az általuk ellenőrzött területeken) alapvetően megegyezett, legfeljebb az oda vezető út, az alkalmazott jogi megoldások mutattak bizonyos fokú eltéréseket.^[12]

[14] A tradicionális vagy természeti jogok végső soron hagyományosan olyan területeken maradtak fenn a legtovább, amelyek a gyarmatosítás során csekélyebb figyelmet kaptak, mivel vagy nehezen megközelíthetőek voltak (polinéz szigetek, Amazonas menti törzsi társadalmak), vagy érdemben nem rendelkeztek gazdasági potenciállal (ilyenek például a hosszas hányattatások után a Kalahári- és a Namib-sivatagban letelepedett busmanok – helyesen szanok – területei).

3. A vizsgált jogrendszerek jellegadó kritériumai

[15] A törzsi társadalmakban a tradicionális vagy természeti jogokat jellemzően a szájhagyomány útján terjedő szokásjog uralta, mely a természetfeletti erőktől és a közvéleménytől való félelmen alapult. A szokás megszegése azzal a kockázattal járt az emberek számára, hogy kivívják a „föld haragját”. A szabályok megszegésének ezért, elkerülendő az isteni bosszút, a legsúlyosabb következménye a közösségből való kizárás lehetett. Ugyancsak az állandónak tekintett természeti erőkhöz vetett hitből fakadt, hogy a törzsi társadalmakban élő emberek elvetették a haladás eszméjét. Változásra – és így lassú fejlődésre – hagyományosan csak a természetfeletti szoros kapcsolatot tartó egyének (varázslók, sámánok) ez irányú kinyilatkoztatásai alapján kerülhetett sor. Érdeklődésük az egyén helyett a csoportra irányult (törzs, falu, kaszt, család),^[13] melynek összetartása volt a legfontosabb cél. Ennek is köszönhetően a kötelezettségek háttérbe tolták az alanyi jogokat. Az egyéni tulajdon ugyan nem volt ismeretlen a természeti társadalmakban sem, azonban a gondolkodás középpontjában a közösségi tulajdon állt.^[14] Ismertek azonban ezzel ellentétes példák is. A Pápua Új-Guinea szigetén élő kapauku pápuák társadalmát kifejezetten jellemzi az individualizmus, valamint a magántulajdon.^[15]

[16] A tradicionális vagy természeti jogok is ismerték a *->per* fogalmát. A *per* kiemelt fontossággal bírt a jogviták eldöntésében, a fő célja azonban a szankcionálás helyett az igazságos és békés megoldás megtalálása, a társadalmi egyensúly helyreállítása volt.^[16] Igazságos az, ami biztosította a csoport összeforrottságát. Az afrikai barotse törzsben a vitás kérdést az igazság megtalálásával kellett feloldani. Ahogy Max Gluckman jelezte, olyan megoldást kellett keresni, amely „igazságot szolgáltat, elismeri és újratételezi a fennálló jogot, de egyszermind ki is békíti a vitában álló feleket, hogy ezzel megakadályozza társadalmi kapcsolataik felbomlását”.^[17] Extrém esetekben az igazságos megoldás megtalálása a valóságtól való elrugaszkodást is lehetővé tette. Így a nigériai tiv törzs gyakorlatában a tanú akár hazudhatott is, ha ezzel a vita megoldását segítette.^[18] A modern pápua új-guineai falusi bírúk is jogosultak arra, hogy a szokásjogot olyan esetekben is alkalmazzák, amikor az ellentétben áll az írott állami joggal.^[19]

[17] A kapauku pápuák körében a jogvita feloldása a *tonowi*, vagyis a közösség elöljárója által lefolytatott békéltetés volt, ahol autoritását latba vetve a vezető igyekezett rávenni a peres feleket arra, hogy a döntését fogadják el és zárják le a vitájukat. A *tonowi*, gyakran komoly színészi teljesítményt követelő szereplése keretében, hol ősi szabályokra hivatkozott, szemrehányásokat tett az engedetlen felekre, hol érzelmes hangot ütött meg, hol a *wuindi* „őrült” táncot kezdte járni.^[20] A békéltetés hagyományai Pápua Új-Guineában napjainkban is tetten érhetők. A falusi bírúk hagyományosan a mindenki számára elfogadható megoldásokat igyekeznek megtalálni.^[21] A falusi bíróságokról szóló törvény értelmében e fórumok elsődleges célja a béke és harmónia megteremtése a hozzárendelt területeken békéltetés és a jogviták igazságos és barátságos rendezése útján.^[22]

[18] A legtipikusabb szankció a törzsi társadalmakban a kompenzáció (adott esetben vérdíj) volt, s csak ritkán érvényesült a *talio*-elven nyugvó bosszú.^[23] Utóbbi alkalmazására a törzsön belül viszonylag ritkán került sor. A közösségen kívülről érkezett személyekkel (a nem rokonokkal) szemben azonban bevett eljárás volt a bosszú alkalmazása súlyosabb jogsértések esetén. A kapauku pápuák körében a büntetések változatosan a testi szankciók (adott esetben akár még a kivégzés is), a

gazdasági, a pszichológiai és a természetfölötti szankciók közül kerülhettek ki.^[24] A háború hagyományosan csak a különböző törzsek között volt gyakori. A kapauku pápuák körében az egyes konföderációk (a legmagasabb szerveződési egységek, amelyek esetenként így is csak néhány száz fős populációt jelentettek) között is bevett gyakorlat volt a háború, amennyiben a vitára a politikai vagy jogi megoldások nem kínáltak megoldást. Még ebben az esetben sem torkolltak azonban a csaták tömeges vérengzésbe. A felek rendre megbékéltek kevés élet kioltásával.^[25]

[19] A bosszú, egészen pontosan a *talio*-elv alkalmazásáról szól az alábbi, Afrika-szerte ismert népmese. Eszerint

egyszer egy ember leesett a fáról, és egy másik klán tagjára zuhant rá, aki meghalt, néki pedig nem esett különösebb baja. A gyilkos klánja rögtön felajánlotta a kompenzációt, de az áldozat klánja ezt nem fogadta el és ragaszkodott ahhoz, hogy megöljék a gyilkost. Mivel igényükről nem mondtak le, e jogukat a bíró is elismerte; csakhogy a *tálió* elve szerint a bűnösnek ugyanúgy kell megbűnhődnie, mint ahogyan a bűnt elkövette. A bíró tehát utasította a gyilkost, hogy járkáljon fel s alá a fa alatt, az áldozat rokonát pedig felküldte a fára, hogy addig potyogjon újra és újra alá, amíg meg nem öli a gyilkost. Ez a döntés sem hozott több megnyugvást a felperesnek, [...] a meggyilkolt rokonai hiába elégedtek volna most már meg a kompenzációval, a bíró azt mondta, hogy erre irányuló jogukat már elveszítették. Aki egyszer elutasítja a könnyörületesebb jogorvoslati lehetőséghez való fordulást, nem számíthat enyhébb elbánásra akkor sem, amikor számára kedvezőtlenre fordul a helyzet.^[26]

[20] A tradicionális vagy természeti jogok elsődleges jelentősége az összehasonlító jogtudomány számára abban rejlik, hogy a primitív népek törzsi jogainak a vizsgálata bepillantást enged a kutatóknak az államhatalom nélkül szerveződő társadalmak mindennapjaiba, s ebből következtetéseket vonhatnak le arra nézve, hogy az államfejlődés magasabb szintjére jutott közösségekben honnan, hová és hogyan fejlődött a jogrendszer. A jogi antropológia egyik célja az, hogy feltárja a premodern és a modern jogrendszerek közötti átmenetet.

4. A jogrendszercsoporton belüli jelentősebb eltérések

[21] Mivel a tradicionális jogok a törzsi társadalmakban jöttek létre, ezért e jogok alapvető jellegzetességeit az adott közösség mindenkori térbeli és időbeli viszonyai határozták meg a leginkább. Ilyen szempontból jelentős hasonlóságok fedezhetők fel például az afrikai törzsi társadalmak vonatkozásában, mivel itt az egyes törzsek megközelítőleg azonos fejlődésen estek át. Ezzel szemben a dél-amerikai és ázsiai/polinéz törzsi társadalmak – köszönhetően elsősorban a jelentős térbeli távolságoknak – alapvetően eltérő fejlődési ívet mutatnak mind a többi térséghez viszonyítva, mind saját kontinensükön belül.

[22] A családi viszonyok (házasság, öröklés), a magán- és a közösségi tulajdon, a földtulajdon szerepe a közösségen belül, a jogviták rendezésének a módja, a szerződések joga számos eltérést mutatott a különböző társadalmakon belül. Ennek elsődleges oka, hogy a tradicionális jogok az adott területre és időszakra jellemző természeti jelenségekre reagáló szabályokon alapultak. Afrika, az Amazonas vidéke, Ázsia és Polinézia világa számottevően különböző adottságokkal rendelkezett (és rendelkezik még ma is). Így például a földnek vagy épp a magántulajdonnak eltérő jelentősége volt egy termékenyebb és egy kevésbé termékeny vidéken, az állattartó és a gyűjtögető társadalmak körében. A vitarendezés eltérően alakult a kezdetleges és az annál fejlettebb államszervezettel rendelkező közösségeken belül. Előbbinél inkább a faluközösségek vezetői/bölcsei, utóbbi esetben – így például a középkori Ghánában^[27] – az uralkodó akár maga személyesen is eljárhatott a peres felek vitáinak a rendezésében.

[23] Az egyes törzsek/közösségek tradicionális jogai közötti különbségek azonban a külső hatalmak betörését követően még kontúrosabbakká váltak. Mint fentebb említésre került, az iszlám és a nyugati hatalmak megjelenése a törzsi társadalmak világában nem jelentette feltétlenül, de semmi esetre sem azonnal a saját jogi hagyományaik eltörlését. Különösen jó példa erre az iszlám, valamint a brit gyarmati jog megjelenése és alkalmazása. E joganyagokat elsődlegesen az annak alávetett személyekre (a muszlimokra és a gyarmatosító angolokra) nézve alkalmazták, valamint végső autoritásként a helyiekkel szemben is. Más területeken azonban a törzsi, valamint a megszálló hatalmak jogi előírásainak párhuzamos működése, a jogi pluralizmus, kevésbé volt megfigyelhető. Ebből következően élesen elhatárolhatók a különböző területek a XIX. századra egészében háttérbe szorultak (eltűntek), addig más területeken, mint például az alább említésre kerülő Ghánában, a XXI. században is érvényesülhetnek.

5. A jogrendszer csoport hatása más jogrendszer csoportokra

[24] Tekintettel arra, hogy a tradicionális vagy természeti jogok a fejlettség legalacsonyabb fokárhoz tartoztak, nehezen képzelhető el, hogy e szisztémák gyakoroljanak érdemi hatást más jogrendszer csoportokra. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a szájhagyományok, a szokások a modern jogrendszerekben is részben képesek voltak máig fennmaradni. Különösen igaz ez azon területekre, ahol a korábbi törzsi keretek fennmaradhattak (Ausztrália és Óceánia, Afrika, az Amazonas térsége). Sőt, az 1992-es ghánai alkotmány a jogforrások között említi az egész országra, illetve egyes országrészekre kiterjedő közös jogot (*common law*), amelynek egyik eleme a szokásjog.^[28] Hasonlóképp, Pápua Új-Guinea alkotmánya szerint az ország bíróságai a jogviták eldöntésekor hivatkozhatnak a szokásjogi szabályokra és/vagy eljárhatnak a szokásjogi eljárásrend szerint.^[29] Ennél is tovább megy a Dél-Afrikai Köztársaság, amely 1996-os alkotmányában ismerte a tradicionális vezetők legitimitását a tradicionális közösségeken belüli jogviták feloldására, valamint a törzsi szokásjogok alkalmazhatóságát a bíróságok előtti eljárások keretében.^[30] Ezzel együtt sem állítható, hogy ezek a hatások túlterjeszkednének az adott ország jogi keretein és földrajzi határain. A tradicionális vagy természeti jogok nem tekinthetők olyanoknak, amelyek a világ jogrendszereinek a fejlődését érdemben befolyásolták volna.

[25] A tradicionális jogok továbbélését az adott ország határain belül is számos tényező hátráltatja. A természeti környezet folyamatos csökkenése nemcsak az élővilágra, de a törzsi társadalmakban élő közösségekre is kártékony hatást gyakorol. A globális gazdaság és a társadalmi rendszerek változásai mára a világ szinte valamennyi pontját érintik. A modern gazdasági rendszerek logikája (amelynek a pénzforgalom adja az érdemi alapját), hogy a gazdasági forgalomba való bekapcsolódás alapfeltétele az adott országok állami főhatalma által fenntartott monetáris szabályok elfogadása és alkalmazása. Ez viszont alapjaiban összeférhetetlen a törzsi társadalmak csere alapú gazdasági logikájával.

[26] Ezzel együtt tény, hogy napjainkban is vannak még földrajzi értelemben vett nehezen megközelíthető (sivatagos, hegyvidéki és erdei) területek, ahol ezért a modern társadalmi jelenségek terjedésének az üteme lassabb és az állami főhatalom érvényesítése nehezebb. Ezek a területeken a tradicionális jogok fennmaradása gyakorlatilag is elképzelhető, ugyanakkor e jogi keretek jövőképe nem biztató.

[27] Érdekes paradoxon, hogy a tradicionális kultúrák fennmaradását egyre erősebb eszközökkel igyekeznek az államok és nemzetközi szervezetek jogi eszközökkel is biztosítani. Külön figyelmet érdemelnek a Szellemi Tulajdon Világszervezete (WIPO) tradicionális kultúrák és a folklór megnyilvánulásainak szellemi tulajdonvédelmi eszközökkel történő megőrzésére tett törekvései.^[31] A paradoxon abból fakadhat, hogy ezek az eszközök maguk is modern, állami/nemzetközi szabályokon nyugodnak, más szóval a tradicionális társadalmak kulturális elemeinek a fennmaradását csak a modern jogrendszerek képesek garantálni. Mindeközben ugyanakkor a tradicionális jogok fennmaradása egy ilyen államilag megtámogatott struktúrában nehezebben képzelhető el.



6. JEGYZETEK

- [1] Rodolfo SACCO: *Einführung in die Rechtsvergleichung*, Baden-Baden, Nomos, 2001, 182.
- [2] H. SZILÁGYI István: „Az állam nélküli társadalom politikai és jogi szervezése” in BADÓ Attila – LOSS Sándor (szerk.): *Betekintés a jogrendszerek világába*, Szeged, E-Press Nyomda, 2004, 329.
- [3] Lauren BENTON: *Law and Colonial Cultures – Legal Regimes in World History 1400–1900*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, 55–56.
- [4] További ókori eredetű afrikai birodalmak kapcsán lásd BÚR Gábor: „Afrikai birodalmak” *Afrika Tanulmányok* 2010/december, 5–19.
- [5] BENTON (3. j.) 56.
- [6] BENTON (3. j.) 3.
- [7] BENTON (3. j.) 127.
- [8] BENTON (3. j.) 156.
- [9] James N. D. ANDERSON: „Colonial Law in Tropical Africa: The Conflict between English, Islamic and Customary Law” *Indiana Law Journal* 1959–1960, 435.
- [10] BENTON (3. j.) 157–161.
- [11] BENTON (3. j.) 160.
- [12] BENTON (3. j.) 154.
- [13] SACCO (1. j.) 184.
- [14] SACCO (1. j.) 186.
- [15] H. SZILÁGYI (2. j.) 330.
- [16] Max GLUCKMAN: „Afrikai természetjog” in VARGA Csaba (szerk.): *Összehasonlító jogi kultúrák*, Budapest, Osiris, 2000, 141.
- [17] GLUCKMAN (16. j.) 154.
- [18] GLUCKMAN (16. j.) 154.
- [19] Jean G. ZORN: „Customary Law in the Papua New Guinea Village Courts” *The Contemporary Pacific* 1990/2, 282.
- [20] H. SZILÁGYI (2. j.) 340–341.
- [21] Jean G. ZORN: „Custom and/or Law in Papua New Guinea” *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review* 1996/2, 17.
- [22] ZORN (19. j.) 282. A falusi bíróságok Pápua Új-Guinea függetlenné válását követő első másfél évtizedes működésének – különösen a szokásjog és a szokásjogi eljárásrend alkalmazásának –

tapasztalatairól lásd ZORN (19. j.) 283–304.

[23] SACCO (1. j.) 184.

[24] H. SZILÁGYI (2. j.) 342–344.

[25] H. SZILÁGYI (2. j.) 335–337.

[26] GLUCKMAN (16. j.) 149–150.

[27] BENTON (3. j.) 53. A ghánai király fennhatóságát még a helyi muszlim közösség is elfogadta.

[28] A Ghánai Köztársaság alkotmánya (1992) 11. cikk (1) bekezdés e) pont. Igaz ugyanakkor, hogy e jogforrást az alkotmány az utolsó helyre sorolja a jogforrási hierarchiában.

[29] Pápua Új-Guinea Független Állam alkotmánya (1975) 172. cikk (2) bekezdés. Lásd továbbá ZORN (19. j.) 280–281; ZORN (21. j.) 15.

[30] A Dél-Afrikai Köztársaság alkotmánya (1996) 211–212. cikk.

[31] Lásd különösen Christoph B. GRABER – Karolina KUPRECHT – Jessica C. LAI: *International Trade in Indigenous Cultural Heritage – Legal and Policy Issues*, Cheltenham, Edward Elgar, 2012.